

NAGY MAGYAR HIGIÉNIKUSOK IX.

**Dr. Nikodemusz István élelmiszer-mikrobiológus
halála 20. évfordulójára**

ONGRÁDI JÓZSEF¹, VÉRTES LÁSZLÓ², KÖVESDI VALÉRIA¹, HORVÁTH
IMRE²

¹Semmelweis Egyetem, Közegészségtani Intézet, Budapest

²Magyar Orvostörténelmi Társaság.

Összefoglalás: Nikodemusz István (Budapest., 1923. augusztus 29. – Budapest, 1989. október 20.) orvos, mikrobiológus, az orvostudomány kandidátusa (1965). 1948-ban szerezte meg orvosi oklevelét a debreceni orvosi karon, de tanulmányai közben egy évig orosz hadifogoly volt. 1948–1952-ben a debreceni Élettani- és Mikrobiológiai Intézetben tanársegéd, 1952–1957-ben katonaeorvos, a Honvéd Egészségügyi Tudományos Kutató Intézetben, illetve laboratóriumvezető a 10. sz. Honvédkórházban. 1957–1967-ben az OÉTI mikrobiológiai osztályán tud. munkatárs, később főmunkatárs. 1967–1970-ben Kubában oktatott, kidolgozta a kubai élelmiszer-mikrobiológiai normákat. 1971–1975-ben a Budapest VI. kerületi Szakorvosi Rendelőintézet laboratóriumvezető főorvosa, 1975–1985-ben a MÁV Közegészségügyi Intézete mikrobiológiai osztályának vezetője. 1986-tól a MÁV tbc-szanatóriumában higiénikus szakorvos. Fertőző bélbetegségekkel, vírusos megbetegedésekkel foglalkozott, Magyarországon elsőként ismerte fel a haemorrhagiás láz kórokozóját, átvivő vírusát. Élelmiszer-mikrobiológiai kutatásokat is végzett. Több szakmai lap szerkesztőbizottsági tagja. Közel 200 közleménye jelent meg.

Kulcsszavak: élelmiszer-mikrobiológus, laboratóriumi szakorvos, honvédorvos, járványtan, parotitis epidemica, haemorrhagiás láz, bélfertőzések, nosocomialis átralmak, orvostörténelem, egészségnevelés, Clostridium, utazási orvostan, trópusi betegségek

Egészségtudomány 54/1 72-77 (2009)

Közlésre érkezett: 2009. április 3-án:

Elfogadva: 2009. április 24-én

Ongrádi József

1089, Budapest,

Nagyvárad tér 4.

tel: 36-1-210-2933/56183,

fax: 36-1-210-2954 :

e-mail: ongjozs@net.sote.hu, ongjos@hotmail.com

Előzőleg e lapban megjelent, *Dr. Tarján Róbert* professzor emlékére írott tanulmányunkban (1) megemlégtünk, hogy kiemelkedő személyiségekkel dolgozott együtt. Itt *Dr. Nikodemusz István* nevét is kiemeltük. Valóban értékes alkotó munkát végzett – méltó az emlékállításra. 20 esztendeje távozott, mindössze 66 évesen.

A részletes bemutatás előtt említjük: hogy fő szakterületét mindig az élelmiszer-mikrobiológia fogalommal határozta meg.

Részlet egyikünk (V. L.) emlékezéséből (2): „Szerkesztőbizottságunk tagjától, évtizedeken át kedves baráttól, kitűnő szakembertől, igaz humanistától búcsúzni különösen fájó. Munkatársai, ismerősei tisztelték, szerették, a mindig egyenes jellemű ember példájának állíthattunk. Az egészségnevelés hasábjain kitűnő cikkei, referátumai jelentek meg. Lektorai véleményei kifogástalanok voltak.

Alkalmam volt hosszú éveken át találkozni, levelet váltani, beszélgetni *Nikodemusz Istvánnal*. Mindig élményt jelentett őszintesége, segítőkészsége, mindig tudott értékes tanácsot adni, lelkesedni újabb szakmai eredményekért. Hiányozni fog mindannyiunknak. Köszönjük, köszönöm a barátságát!”

A szerkesztőbizottsági nekrológból (3): „Sokat publikált itthon és külföldön, jegyzetei jelentek meg német és spanyol nyelven. Saját munkáinak közlésén kívül azonban emberi és szakmai kötelezettségének érezte a magyar orvosok szakmai tevékenységének külföldi ismertetését, összefoglalói rendszeresen megjelentek a nagy nemzetközi referáló folyóiratokban. Ugyanezt tette fordított irányban is, a külföldi publikációkat közkinccsé tette a hazai folyóiratok referáló rovataiban. A Budapesti Közegészségügy szerkesztőségét is rendszeresen megtisztelte referátumaival. Fáj, hogy elment, nélküle szegényebbek leszünk, emlékét megőrizzük.”

Két olyan tudományos közlemény jelent meg, amelyek szerzői emlékező ajánlást illesztettek dolgozatuk elejére. *Nardai Ilona* főorvosnő, kitűnő reumatológus írta (4): „Dr. Nikodemusz István, az Egészségnevelés szerkesztőbizottsági tagja, a MÁV főorvosa emlékére”. *Vértés László* emlékszavai (5): „Dr. Nikodemusz István főorvos, kandidátus, szerkesztőbizottsági tag emlékére, 70. születésnapja alkalmából”.

E helyen jegyezzük meg: a tanár úr évtizedes harcot folytatott vezetékneve helyes írása érdekében: Nikodemusz helyett rendszerint é betűt írtak.

Hadd említsünk további emlékezést: e sorok íróinak egyike (V. L.) Budapest Főváros VI. kerülete, Terézváros egészségügyi vezetője, főorvosa volt, rövid ideig a helyi szakorvosi rendelőintézet igazgatója. Áttekintve a rendelkezésre álló tudományos dokumentumokat, az 1973. évi Orvos-Gyógyszerész Napok anyaga került elő, „Pest-Buda és Óbuda egyesítésének 100 éves évfordulója tiszteletére”. A sok előadó neve között különösen ismert, jeles szaktekintélyek is voltak, pl. *Hanny Irén*, *Baricza Sarolta*, *Faragó Péter* – és *Nikodemusz István* („Laboratóriumi főorvos”).

Róla érdeklődve, az egykori munkatársak megható szeretettel, megbecsüléssel emlékeztek.

Füsti-Molnár László az Egészségnevelés című szakfolyóirat szerkesztője volt. Jogász, irodalomtörténész, humanista, akit mindig méltattak szerzők és lektorok. Megemlékező sorokat írt kollegája, barátja 60. születésnapja alkalmából (6). Az életrajzi adatok után kiemeli -- egyúttal az ugyancsak 60 éves, nagy tudású, kitűnő oktató *Zalányi Sámuel* professzort is említve --: „kezdettől fogva, amióta 1963-ban folyóiratunk a kezdeti évek alkalmi periódikájából lapengedélyes folyóirat lett, mind a ketten szerkesztő bizottságunk tagjai és közleményeikkel, tanácsaikkal, segítő közreműködésükkel egyaránt, húsz éven át támogatták lapunk szerkesztési munkáját. Mind a ketten 1923-ban születtek: ez évben töltötték be mindketten a hatvanadik életévüket. Hatvanadik születésnapjuk alkalmából meleg, baráti köszöntéssel üdvözljük őket, kérve, hogy még hosszú éveken- évtizedeken át segítsék erőben, egészségben feladatkörük sikeres, hatékony megvalósítását.”

Életrajzi adatok (3, 7, 8)

Nikodemusz István 1923. augusztus 29-én született Budapesten. Édesapja általános orvos, édesanyja fogorvos volt. Általános és középiskolai tanulmányait Hajdúnánáson végezte. 1941-től a Debreceni Tudományegyetem orvosi karán tanult. 1943. szeptemberétől az egyetemi Élet- és Kórtani Intézetben lett externista. 1944 nyaratól az 546. számú Vegyes Hadikórházba osztották be medikusként. 1945-ben civilként hadifogságba került, 10 hónap után szabadult. 1946-tól a már említett egyetemi intézetben díjas gyakornok. 1947-ben cum laude minősítéssel kapta orvosi oklevelét. 1948-tól tanársegéd, 1949-től a Mikrobiológiai Intézetben adjunktus. 1950-ben laboratóriumi szakorvosi vizsgát tett. Kutatómunkát már 1946-tól kezdett – előbb a sulfonamidok hatását tanulmányozta, majd az immunitás és a járványtan bakteriológiai vonatkozásai keltették fel figyelmét. 1952-ben a hadseregbe vonultatták, a Honvéd Egészségügyi Tudományos Kutatóintézetben, majd a 10. számú Honvédkórházban dolgozott. Tanulmányozta a bakteriológiai témákat, a bélfertőzéseket, a parotitis epidemicát, a haemorrhagiás lázat. 1957-ben orvos őrnagyként szerelt le. Azon évtől 1967-ig az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet a munkahelye. A mikrobiológiai osztály munkatársa, 1965-től főmunkatársa, majd megbízott osztályvezetője. Tanulmányozta az élelmiszerek útján terjedő betegségek kóroktanát. Megírta értekezését az aerob spórás baktériumok feltételes kórokozó képességéről és ennek hatásairól. 1965-ben elnyerte az orvostudomány kandidátusa tudományos fokozatot.

Külföldi tanító (!) utak

Igen, tanítani, segíteni ment. 1966. áprilisától októberéig a Német Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiájának Élelmezés Kutató Intézetében, Potsdamban tevékenykedett. 1967. novemberétől három és fél éven át Kubában, Havannában az Élelmiszerkémiai Intézet mikrobiológiai részlegét vezette, kutató és oktató munkát folytatott, kidolgozta a kubai élelmiszer mikrobiológiai normákat. Kubából eljövet fél évig Spanyolországban tanított, működött. Külföldi tartózkodásai során nagy előnyt jelentett kitűnő francia, spanyol, német nyelvtudása.

További hazai életút

1971-től Budapest VI. kerületében, a Terézvárosi Szakorvosi Rendelőintézet laboratóriumának osztályvezető főorvosává nevezték ki. (Korábban a Terézváros jelentősen nagyobb volt, „öskerület”, az intézet – és a kórház is – a kerületek újra felosztásakor a VII. kerületbe, Erzsébetvárosba került, az előbbi helye: Csengery utca 25.). *Nikodemusz István* tanár 1975-től (6) vagy 1976-tól (5) a MÁV Közegészségügyi Intézetében (Budapest VI. kerület, Dózsa György út 112, a földalatti villamos vasút egykori remiz épülete) a mikrobiológiai osztály vezetője. 1985. márciusában nyugállományba helyezték. Időközben a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Közegészségtani Intézetében szerződéses tudományos munkatárs. 1986-tól haláláig a MÁV Tüdőgyógyintézetében kórházhygiénikus.

Tudományos kreativitásáról

Néhány részletet már említettünk. Számos tanulmányúton, nemzetközi kongresszusokon vett részt, 1963-ban Romániában, Franciaországban, 1970-ben Mexikóban, 1976-ban Costa Ricában. Előadott a budapesti Közegészségtani Intézetben, a Fodor József Egészségügyi Szakiskolában, a Diétás-nővérképző Intézetben. Több, mint 120 tudományos közleménye jelent meg, jegyzeteit kiadták német és spanyol nyelven.

Közleményeiből néhányat kiemelünk. Figyelemreméltó műve a XX. század egyik borzalmas eseményéről: „Járványos betegségek a központi hatalmak hadseregeiben az első világháború alatt”.

Adatokkal bizonyítja az ember által okozott kegyetlen szenvedéseket. Erkölcsi feladatának tartotta, hogy magyar orvosok cikkeit külföldi referáló lapokban, más nemzetek szakembereinek közleményeit hazai folyóiratokban bemutassa. Erről szól írása: „Néhány megjegyzés az „Egészségügyi Felvilágosítás” külföldi ismertetéséről” (1973). Szerette a szépirodalmat, irodalomtörténeti áttekintése: „Költéssel az egészségnevelésért” (Egészségnevelés, 1986). Nagy anyagot dolgozott föl: „Laboratóriumi vizsgálatok tapasztalatai” (Népegészségügy, 1978) című közleményében. Ma is helytállóan rögzíti a nosocomialis ártalmak növekedését, a felesleges vizsgálatok nagy számát.

A továbbiakban két különösen kedves érdeklődési körére utalunk – orvostörténelem, egészségnevelés.

Gondosan összeállított tanulságokat a régmúlt személyeit, eseményeit idéző munkáiban. Néhány cím: „Ólommérgezés és a Nyugat-Római Birodalom bukása” (Orvosi Hetilap, 1975), „Közétkeztetés a középkor határán” (Orvosi Hetilap, 1985), Nicolas Appert és az élelmiszer-tarósítás” (Orvosi Hetilap, 1987).

Összesen 17 egészségnevelő publikációja látott napvilágot az Egészségnevelés hasábjain (néhányat már említettünk). A témák az üzemi dolgozók táplálkozása, élelmezése, kórházhigiéne, foglalkozási ártalmak, bélflóra, ételmérgezések, hidegkedvelő baktériumok, fagyaltmérgezések.

Méltató sorokat olvashatunk róla „Egy Clostridium által okozott tömeges ételmérgezés higiénés értékelése” című közleményben (Egészségtudomány, 1962. 6. 325.): „Élelmiszereink Clostridium tartalmát rendszeresen először Nikodemusz vizsgálta és ugyancsak ő dolgozta ki, az azóta több KÖJÁL laboratóriumban bevezetett egységes metodikát (30). Nikodemusz és Félixné állapítják meg, hogy az általuk vizsgált élelmiszerek több mint 25%-a Clostridiumot tartalmaz. Különösen gyakran található Clostridium a hús és tejtermékekben. A szerzők által izolált Clostridiumoknak kevesebb, mint a fele bizonyult Cl. perfringensnek, s aránylag gyakran fordult elő Cl. bifermentans, Cl. sphenoides és Cl. Sporogenes (31, 32). Az első Cl. perfringens által okozott ételmérgezéseket hazánkban ugyancsak Nikodemusz és Félixné írták le. Az első esetben a mérgezés madártej fogyasztása után lépett fel, s 200 fogyasztó közül 60 betegedett meg. A madártej mintákban grammonként 800 000 Clostridium volt. A második eset disznósajt fogyasztása következtében lépett fel. Szerzők kimutatták a kórokozót az ételmintákban és a megbetegedettek székletében a betegség lezajlása után 10 nap múlva. A 4 héttel később beküldött székletminták Cl. perfringenst nem tartalmaztak. Nikodemusz és munkatársai módszereit átvéve, több élelmiszerbakteriológiával foglalkozó KÖJÁL laboratóriumban kezdték meg a Clostridiumok kimutatását élelmiszerekben.

(30) *Nikodemusz I.*: KÖJÁL tájékoztató 1, 9 1958. (31) *Nikodemusz I., Félix I.*. Egészségtudomány 1960. 4, 47. (32) *Nikodemusz I., Félix I.*: Zbl. Bakter. Orig. I. 177, 403 1960.”

Végül: az utóbbi időkben előtérbe került – a sok-sok utazó miatt – az utazási orvostan. Számos egészséges és nagyon sok beteg ember tájékoztatlan az utazások egészségügyi vonatkozásairól. Hazai kapcsolatként örömmel említhetjük, hogy a Magyar Élet- és Egészségbiztosítási Társaságban is dolgozott szekció elnökként, sokrétű feladatkörrel, (kitűnő szakember az elnök: *Dr. Felkay Péter* igazgató főorvos, Ph.D.) Hadd szolgáltsunk történelmi adalékot: Nikodemuszné Magyarosi Ilona és Nikodemusz István értékes elemzése: „Újabb adatok trópusi egészségügyi ismeretekről” (Egészségnevelés, 1985). Az összefoglalást kiemeljük: „A szerzők 200 egyetemi és főiskolai hallgató, illetőleg középiskolai tanuló trópusi egészségügyi ismereteit tanulmányozták személyes kikérdezéssel. A kapott válaszokat pontozták. A 17 pontszámot vagy annál magasabbat elért eredményeket jónak, a 11 pontnál kevesebbet elérteteket rossznak minősítették. A vizsgálat tanulságai: a résztvevők közül csak kevesen tudják, hogy a trópus egyrészt földrajzi, másrészt éghajlati fogalom. A kérdezettek többsége nem ismerte kellően a parazitákat és sokan nem tudják, hogy a védőoltások számos betegség megelőzésének jó módszerei. A trópusi betegségek közül leginkább a maláriát ismerték; kevesen voltak tisztában azzal, hogy azon betegségek, amelyeket Európában már többé-kevésbé leküzdöttek, a trópuson gyakoriak. Hosszabb vagy rövidebb trópusi

tartózkodás esetén célszerű a trópusi országba utazókat indulás előtt felvilágosítani.”

A gyászjelentésből értesültünk, hogy *Dr. Nikodemusz István*, az orvostudomány kandidátusa, MÁV orvos főtanácsos 1989. október 20-án Budapesten meghalt. Szolnokon, 1989. november 1-én 11 órától temették.

Emlékét őrizzük.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerzők e helyen is köszönik Prof. Dr. Tompa Anna tanszékvezető egyetemi tanár, intézetigazgató, az MTA doktora, Dr. Kapronczay Katalin Ph.D. főkönyvtáros, Garai Judit osztályvezető főkönyvtáros, Bérczy Ildikó könyvtárvezető, Lázár Péterné könyvtárvezető, Kölnei Livia, Robotkáné Sütő Katalin szakkönyvtárosok, és Stercz Balázs asszisztens értékes segítségét.

IRODALOM

1. *Ongrádi J. Vértés L. Kövesdi Valéria. és mtsai: Dr. Tarján Róbert, a táplálkozástudomány professzora* Egészségtudomány 2009 53/3 30
2. *Vértés László: Dr. Nikodemusz István emlékére.* Egészségnevelés, 1989, 30. pp. 247
3. Szerkesztő Bizottság: *In memoriam Dr. Nikodemusz István.* Budapesti Közegészségügy. 1990. 22., 1
4. *Nardai Ilona: A vasutas mozgásszervi betegek egészségvédelme.*
6. *Egészségnevelés.* 1995. 36.210.
5. *Vértés László: Új módszer: idősek egészségnevelése non-profit utazásokon.* Egészségnevelés, 1993. 34. pp. 219
6. *Füsti Molnár Sándor: Hatvanéveseink.* Egészségnevelés, 1983, 24. pp. 243.
- 7 *Nikodemusz I. Magyarosi Ilona: Levélbeli közlés.* Budapest. 1989.
- 8 *Új magyar Életrajzi Lexikon, IV. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. pp.1080*

JÓZSEF ONGRÁDI

Semmelweis University, Institute of Public Health, Budapest, Hungary

H-1089, Budapest, Nagyvárad tér 4.

Phone: +36 1-210 2933/56183 ext., ,

fax: +36 1-210-2954

E-mail: ongjos@hotmail.com .

Valéria Kövesdi, Semmelweis University, Institute of Public Health.

László Vértes, Hungarian Society for the History of Medicine.

Imre Horváth, Hungarian Society for the History of Medicine.

To the 20th anniversary of the death of István Nikodemusz MD. food microbiologist

Abstract: István Nikodemusz (29. August 1923, Budapest – 20. October 1989, Budapest) medical doctor, microbiologist, candidate (PhD) of the medical sciences (1965). He acquired the medical diploma on the Faculty of General Medicine in Debrecen, but he was meanwhile prisoner of war in Russia one year long. He was demonstrator from 1948 to 1952 in the Department of Physiology and Microbiology in the Faculty of General Medicine at the University of Debrecen. He was from 1952 to 1957 military surgeon in the Army of Hungary in the Health Science Research Institute and he was the head of laboratory in the Military Hospital No. 10. From 1957 to 1967 he was research worker and chief research worker in the Department of Microbiology of the National Institute of Nutrition. He taught from 1967 to 1970 in Cuba and there he elaborated the food-microbiological standards. From 1971 to 1975 he was head of the laboratory in the Polyclinic of Budapest 6th district.. From 1975 to 1985 he was head of the Department of Microbiology in the Institute of Public Health of the Hungarian State Railway. From 1986 he was hygienic specialist in the Tuberculosis Sanatorium of the Hungarian State Railway. He was engaged with communicable intestinal and viral diseases. He realized the viral agent of haemorrhagic fever in Hungary first. He performed food-microbiological research too. He was member of several editorial boards. Near 200 of his publicatiions was published.

Keywords: food microbiologist, laboratory specialist, military surgeon, epidemiology, epidemic parotitis, haemorrhagic fever, communicable intestinal diseases, nosocomial infections, medical history, health education, Clostridium, travel sickness, tropical illnesses
